МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПЕРХУН СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.98: 343.131

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-БАНКІНГУ

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпро – 2025

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Науково-дослідному інституті публічного права.

Науковий керівник –
доктор юридичних наук, професор
Чорноус Юлія Миколаївна,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики та судової медицини.

Офіційні опоненти:
доктор юридичних наук, професор
Єфімов Микола Миколайович,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки;

доктор юридичних наук, професор
Степанюк Руслан Леонтійович,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету № 2.

Захист відбудеться 21 листопада 2025 року о 14:00 год на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.02 Дніпровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, просп. Науки, 26).

Автореферат розіслано 20 жовтня 2025 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради **Василь БЕРЕЗНЯК**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах воєнної агресії з боку росії триває втілення раніше започаткованих реформ щодо розбудови України як правової та незалежної держави з метою інтегрування до європейського співтовариства. Проте події останнього десятиліття засвідчують, що євроінтеграційні процеси відбуваються в досить складних умовах. Так, 12 квітня 2014 року Рада національної безпеки і оборони України ухвалила рішення про початок Антитерористичної операції, 2018 року на сході України було запроваджено операцію Об'єднаних сил. Крім того, стан нестабільності загострився 2020 року, коли на всій території країни було запроваджено карантинні заходи внаслідок поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. На початку 2022 року розпочалося повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України. Попри складний період, інформаційні технології продовжували стрімко розвиватися в усьому світі, зокрема в Україні. Процеси діджиталізації позначилися майже на всіх сферах суспільного життя країни. В умовах виняткової політичної обстановки в державі злочинці суттєво вдосконалювали новітні способи та засоби вчинення протиправних діянь, спираючись на сучасні досягнення науки й техніки. Зважаючи на збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб (біженців) унаслідок посилення «гарячої» фази бойових дій, спостерігається зростання кількості шахрайств у сфері використання інтернет-банкінгу. Шахраї використовують різноманітні схеми (фішинг, спамінг, кардинг) для заволодіння всіма грошовими коштами як громадян України, так й іноземців. За даними Офісу Генерального прокурора України, 2018 року до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено 3366 фактів шахрайства за ч. 3 ст. 190 Кримінального кодексу України, з яких лише в 1120 випадках особам було вручено повідомлення про підозру; 2019 р. – 2467 фактів, повідомлення про підозру – у 706 випадках; 2020 р. за ч. 2–4 ст. 190 КК України було внесено відомості в 14 744 випадках, з яких у 7734 випадках вручено повідомлення про підозру; 2021 р. – 9087 фактів, повідомлення про підозру – у 7634 випадках; 2022 р. – 19 430 фактів, повідомлення про підозру – у 6043 випадках; 2023 р. – 53 547 фактів, повідомлення про підозру – у 16 271 випадку; 2024 р. – 54 328 фактів, повідомлення про підозру – у 15 401 випадку; у І півріччі 2025 року було внесено 29 736 фактів, проте лише в 10 253 випадках особі було вручено повідомлення про підозру. Крім того, на сьогодні показники шахрайства у сфері використання е-банкінгу є досить високими, а кількість притягнутих до відповідальності дедалі зменшується.

Збільшення кількості шахрайств в умовах воєнного стану є особливо значущим, адже безліч шахрайських дій вчиняють стосовно військових, а також їхніх родичів, членів сім'ї та сумлінних громадян, які намагаються всіма доступними засобами наблизити перемогу. Крім того, своєчасне запобігання шахрайським виявам наразі є досить важливим для світового іміджу України. Таким чином, зазначене підтверджує потребу в розробленні сучасної методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Наукову основу дисертаційного дослідження становлять ґрунтовні роботи дослідників з різних галузей юридичної науки, присвячені теоретичним засадам методики розслідування кримінальних правопорушень та її окремих структурних елементів, а саме: В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, В. Г. Дрозд, М. М. Єфімова, В. О. Коновалової, І. В. Пирога, О. В. Пчеліної, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, К. О. Чаплинського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька та ін.

Значний внесок у розроблення різних аспектів теоретико-прикладного забезпечення розслідування окремих видів шахрайства здійснили такі вчені, як: С. В. Головкін, А. Е. Жилін, В. Б. Коба, Т. В. Коршикова, О. В. Курман, Е. В. Малютін, В. Р. Мойсик, О. Л. Мусієнко, Т. В. Охрімчук, Н. В. Павлова, В. І. Пазиніч, Д. А. Птушкін, А. В. Рейнгольд, О. А. Самойленко, С. В. Самойлов, В. В. Сисолятін, С. С. Чернявський, С. В. Чучко та ін.

Серед сучасних наукових розробок цієї проблематики можна виокремити дисертацію С. С. Кузьменка «Розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості» (м. Дніпро, 2019 р.), у якій автор визначив стан розроблення проблеми розслідування шахрайства; здійснив аналіз обстановки їх учинення; з'ясував криміналістично значущі ознаки особи шахрая та потерпілого (поведінкові детермінанти); схарактеризував форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та сформував типові тактичні операції, спрямовані на виконання завдань розслідування шахрайства. У дисертації О. В. Добрової «Криміналістична характеристика та розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами» (м. Київ, 2020 р.) здійснено аналіз шахрайства із фінансовими ресурсами як об'єкта криміналістичного дослідження; з'ясовано особливості виявлення злочинів і засади організації початкового етапу їх розслідування; окреслено типові слідчі ситуації, відповідні тактичні завдання та засоби їх вирішення. Своєю чергою Г. В. Захарова в дисертації «Теоретичні засади методики розслідування шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою» (м. Київ, 2021 р.) здійснила криміналістичний аналіз функціонування сфери туризму та визначила фактори, що зумовлюють шахрайські дії; запропонувала напрями забезпечення органами досудового розслідування заходів, спрямованих на відшкодування шкоди; з'ясувала особливості профілактичної діяльності уповноважених осіб у кримінальних провадженнях; сформувала типові тактичні операції, спрямовані на встановлення ознак організованості та викриття всіх співучасників шахрайства. Натомість І. О. Коваленко в дисертації «Розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» (м. Дніпро, 2022 р.) систематизував способи шахрайства; з'ясував зміст обстановки та слідової картини шахрайства; сформулював типові слідчі ситуації та відповідні їм комплекси слідчих (розшукових) дій (СРД) та негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД).

Констатуючи наукову значущість наведених праць, варто наголосити, що дослідники опрацювали лише деякі проблемні аспекти зазначеної категорії кримінальних проваджень. Зокрема, невирішеними залишаються питання стосовно характеристики структури організованих груп та злочинних організацій, що вчиняють шахрайства; організації початкового й подальшого етапів

розслідування; виокремлення особливостей використання спеціальних знань у кримінальному провадженні тощо. У сукупності окреслені фактори визначають актуальність вказаних питань, їх наукову та праксеологічну сутність, що зумовило вибір напряму дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020), Стратегії кібербезпеки України (Указ Президента України від 14 травня 2021 р. № 447/2021), Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р), Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179), Плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р), Порядку електронної інформаційної взаємодії Офісу Генерального прокурора та Міністерства внутрішніх справ України (спільний наказ Офісу Генерального прокурора та МВС України від 22 листопада 2021 р. № 371/846), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022–2026 роки (наказ МОН України від 3 лютого 2022 р. № 109), Основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020–2025 рр.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у вирішенні конкретного наукового завдання з розроблення теоретичних положень та криміналістичних рекомендацій щодо формування методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Комплексність мети, її багатоплановість обумовили необхідність вирішення окремих *завдань*:

– опрацювати ґенезу наукових поглядів щодо побудови методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу;

– з'ясувати концептуальні засади формування криміналістичної характеристики досліджуваного виду шахрайства;

– схарактеризувати основні елементи криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу;

– визначити особливості аналізу й оцінки первинної інформації, а також коло обставин, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні;

– сформулювати типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, та надати алгоритми їх вирішення;

– конкретизувати особливості організації і тактики проведення процесуальних дій на початковому етапі розслідування шахрайства;

– розкрити організаційно-тактичне забезпечення проведення процесуальних

дій на подальшому етапі розслідування шахрайства;

– визначити особливості використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні основи формування методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети, через призму об'єкта і предмета дослідження застосовано низку загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, основоположним серед яких є *діалектичний метод*. Так, *формально-логічні методи (аналіз, узагальнення, абстрагування, індукція тощо)* дозволили сформулювати фундаментальні визначення стосовно методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу (розділи 1, підрозділ 2.1), а також послідовно та ґрунтовно опрацювати інститут спеціальних знань, визначити його місце в криміналістичній категорії (підрозділи 3.3). *Системно-структурний метод* – для формулювання сутності та системи методики розслідування шахрайства, систематизації типових способів учинення та вузлових ділянок знаходження слідів, а також під час побудови типових слідчих ситуацій (розділ 1, підрозділ 2.1). *Порівняльно-правовий метод* – для аналізу кримінально-процесуальних і кримінальних норм, а також їх результатів для визначення способів учинення шахрайства (підрозділ 1.1). *Типологічний метод* – **під час побудови** «портрету» ймовірного шахрая, визначення структури організованої групи, яка вчиняє шахрайські дії у сфері використання інтернет-банкінгу, а також формулювання віктимогенних груп потерпілих **(підрозділ 1.3).** *Функціональний метод* – у межах встановлення алгоритмів проведення окремих СРД, НСРД та інших процесуальних дій для реалізації типових слідчих ситуацій розслідування шахрайства (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2). *Догматичний* – **під час тлумачення певних юридичних категорій, уточнення понятійного апарату (розділи 1–3).** *Документальний, статистичний* та *соціологічний методи* – для узагальнення матеріалів судово-слідчої практики й аналізу опитування респондентів (підрозділи 1.2, 1.3, розділи 2 та 3), а також для виявлення тактичних помилок під час проведення СРД та НСРД на початковому й подальшому етапах розслідування шахрайства (підрозділи 3.1–3.2). Завдяки *синтезу* сформульовано загальні висновки (розділи 1–3).

Емпіричну основу дослідження становлять **згруповані дані Єдиного звіту про вчинені кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора України за 2018-й – І півріччя 2025 року та** відомості аналізу судово-слідчої практики за цей період. Вивчено матеріали 236 кримінальних проваджень з проблематики дослідження (ч. 2–4 ст. 190 КК України) у таких областях, як Вінницька, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Чернігівська та Черкаська, а

також м. Київ. Крім того, проаналізовано результати опитування 227 працівників органів досудового розслідування, 142 працівників підрозділів дізнання, 224 співробітників оперативних підрозділів, 47 представників кіберполіції Національної поліції України, 88 працівників органів прокуратури та 71 працівника різних НДЕКЦ МВС України. Під час дослідження використано власний досвід роботи в правоохоронних органах України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням теоретичних і практичних основ методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, у якому сформульовано низку наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, що вирізняються науковою новизною та мають важливе теоретичне і практичне значення, зокрема:

вперше:

– запропоновано структуру злочинної організації, яка здійснює шахрайські дії у сфері використання інтернет-банкінгу, до якої входять такі групи осіб: 1) організатори; 2) адміністратори сайтів, де розміщують неправдиві відомості про товари або надання послуг; 3) продавці, які спілкуються з потенційними потерпілими (здебільшого через телефонні розмови або sms-переписки); 4) спамери (особи, які здійснюють розсилку листів стосовно інтернет-магазинів з продажу товарів або надання різноманітних послуг); 5) фішери (особи, які розсилають листи для отримання особистої інформації потенційних потерпілих); 6) програмісти (особи, які створюють спам-боти для розсилки та віруси для потенційних атак); 7) хакери (особи, які здійснюють вірусні атаки на об’єкти, що зацікавили злочинну організацію); 8) охоронці; 9) корумповані представники органів державної влади й управління, працівники правоохоронних органів, які беруть участь у прикритті організованої злочинної діяльності;

– наведено низку тактичних завдань, які мають реалізувати уповноважені особи в досліджуваній категорії кримінальних проваджень, а також розроблено комплекси дій для їх вирішення в межах проведення початкового та подальшого етапів розслідування, зокрема: 1) тактичне завдання «Профілактика протиправних дій» – реалізація відповідних профілактичних заходів для усунення причин та умов учинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу; 2) тактичне завдання «Встановлення шахрая» – проведення низки процесуальних дій і заходів, спрямованих на виконання вказаного завдання; 3) тактичне завдання «Встановлення співучасників в організованій групі чи злочинній організації» – з’ясування ймовірної участі та ролі шахрая у відповідній структурі;

– надано пропозиції щодо внесення змін до ч. 1 ст. 71 КПК України та запропоновано викласти в такій редакції: «Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, що можуть бути застосовані під час досудового розслідування та судового розгляду шляхом надання довідок, пояснень, консультацій і висновків в усній чи письмовій формі для вирішення питань, що вимагають володіння відповідними

спеціальними знаннями чи навичками»;

удосконалено:

– систему складових методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, у якій виокремлено такі елементи: криміналістична характеристика шахрайства; аналіз початкових відомостей та їхня оцінка; перелік обставин, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні; типові слідчі ситуації, які формуються під час розслідування шахрайства, а також алгоритми їх реалізації; сукупність тактичних операцій для реалізації конкретних завдань розслідування; взаємодія уповноважених осіб з окремими підрозділами Національної поліції та іншими державними органами в кримінальному провадженні; профілактична діяльність уповноважених осіб у кримінальному провадженні; тактика проведення окремих СРД, НСРД та інших процесуальних дій на початковому етапі розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу; тактика проведення окремих СРД, НСРД та інших процесуальних дій на подальшому етапі розслідування; особливості використання спеціальних знань у кримінальному провадженні;

– сукупність інформаційних даних щодо обстановки вчинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу на основі опрацювання просторово-часових, економічних, психологічних і соціальних факторів;

– перелік потенційних місць учинення протиправних діянь: місця розташування електронно-обчислювальної техніки (ЕОТ), що були використані під час учинення кримінальних правопорушень (місце проживання підозрюваного, місця загального доступу); місця розміщення терміналів, банків, банкоматів та інших фінансових установ; місце перебування особи потерпілого, на яку були спрямовані шахрайські дії;

– сукупність даних стосовно матеріальних та особистісних слідів, а також виокремлення серед них особливої групи слідів, характерних для вчинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу – цифрових (електронних, віртуальних) слідів, які здебільшого виявляють у таких місцях: профілях соціальних мереж (Facebook, Instagram, Twiter), месенджерах (Telegram, Viber), застосунках для переписок криптовалютного спрямування (Binance), кеш-пам’яті онлайн магазинів, базах інтернет-провайдерів тощо;

– систему віктимогенних груп осіб, стосовно яких було вчинено шахрайські дії, а саме: а) фізичні особи, які через шахрайські дії дозволили шахраям використовувати власні ЕОТ; б) родичі фізичних осіб, які через шахрайські дії надали дозвіл шахраям на використання власних ЕОТ; в) фізичні особи, які здійснювали торгівлю на онлайн платформах та інтернет-аукціонах з використанням інтернет-банкінгу;

– рекомендації стосовно аналізу початкової інформації для більш ефективної реалізації провадження завдяки правильній оцінці первинних даних та прийняття обґрунтованого рішення щодо початку досудового розслідування;

– систему типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування шахрайства: вчинено шахрайські дії у сфері використання інтернет-банкінгу, є особистісна доказова база, шахрай відомий; вчинено шахрайські дії у сфері

використання інтернет-банкінгу, є особистісна доказова база, шахрай невідомий; вчинено шахрайські дії у сфері використання інтернет-банкінгу, є особистісна та матеріальна доказова база, шахрай невідомий; вчинено шахрайські дії у сфері використання інтернет-банкінгу, повністю відсутня доказова база;

– перелік питань, які необхідно з'ясувати під час проведення допиту підозрюваного, а саме: які способи застосовувалися для входу в застосунок інтернет-банкінгу (використання спам-ботів; реквізитів картки, одержаної від конкретного потерпілого шляхом шахрайських дій; використання реквізитів картки, отриманої з web-сторінок підставних інтернет-магазинів); у який спосіб безпосередньо вчинено шахрайські дії (шляхом отримання доступу до ЕОТ з паролями, які встановив потерпілий; шляхом використання мережі Wi-Fi); чи вчинено шахрайські дії організованою групою або злочинною організацією; якщо так, то яка структура угруповання; який статус та обов'язки кожного з її учасників; яким чином розподілялися майно та грошові кошти між співучасниками; протягом якого проміжку часу було вчинено шахрайські дії; чи були скоєні супутні кримінальні правопорушення; які знаряддя й засоби використовувались під час учинення шахрайських дій (комп'ютери, ноутбуки, смартфони, модеми, маршрутизатори, браузери, спам-боти); яка загальна сума грошових коштів була отримана шляхом реалізації шахрайських дій у сфері використання інтернет-банкінгу тощо;

дістали подальшого розвитку:

– теоретичні положення стосовно основних криміналістичних категорій (методика розслідування, криміналістична характеристика, обставини, які підлягають встановленню, типові слідчі ситуації, профілактична діяльність);

– структура криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, у якій виокремлено такі елементи: спосіб підготовки, безпосереднього вчинення та приховування шахрайства; обстановка вчинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу; слідова картина протиправного діяння; особа шахрая; особа потерпілого;

– криміналістичне наповнення типових способів підготовки, безпосереднього вчинення та приховування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу під час користування послугами в інтернет-магазинах, на різноманітних сайтах, зокрема фішинг, спамінг, кардінг;

– сукупність обставин, які необхідно встановлювати під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, а саме: 1) обставини, що розкривають умови та способи вчинення шахрайства (інформація про час і місце його вчинення, відомості щодо способу підготовки, безпосереднього вчинення та приховування шахрайських дій, зокрема застосування спам-ботів, використання вірусних програм до ЕОТ потерпілих, використання різноманітних шахрайських схем), засоби, які використовували під час учинення шахрайських дій; 2) обставини, які характеризують особу злочинця або групу осіб (кількість шахраїв, розподіл серед них обов'язків, визначення їх ролі в організованій групі чи злочинній організації); 3) обставини, які характеризують особу потерпілого (віктимність її дій, базовий чи професійний користувач ЕОТ); 4) причиново-

наслідкові зв'язки між діями шахраїв і результатами, які їх характеризують; 5) встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню шахрайських дій; 6) обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання; 7) вид і розмір шкоди, яка завдана шахрайськими діями; 8) обставини, які є приводом для звільнення шахрая від кримінальної відповідальності;

– перелік слідчих версій, які слід встановлювати під час розслідування, зокрема: 1) шахрайство у сфері використання інтернет-банкінгу вчинено з метою одержання матеріальної вигоди пересічним громадянином; 2) шахрайство вчинено з метою одержання матеріальної вигоди особою, яка володіє спеціальними знаннями у сфері інформаційних технологій («хакер», програміст, працівник ІТ-сфери); 3) шахрайство вчинено з метою одержання матеріальної вигоди особою (особами), що мали вільний доступ до ЕОТ; 4) шахрайство вчинено з метою одержання матеріальної вигоди групою осіб, яка займається шахрайськими схемами;

– формулювання типових слідчих ситуацій як системи відомостей про протиправну подію та обстановку її розслідування, що позначається на підборі та черговості проведення СРД, НСРД й інших процесуальних дій для найбільш ефективної реалізації конкретного етапу кримінального провадження;

– перелік місць, де доцільно проводити обшук, а саме: місця зберігання та обробки даних про використання інтернет-банкінгу (сервери відповідних банківських установ, ЕОТ шахраїв); місця знаходження ЕОТ, яку використовували для здійснення шахрайських дій; місця зберігання відомостей, отриманих злочинним шляхом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації впроваджені та використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – для вдосконалення законодавства у сфері використання банківських електронних платежів і запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із використанням інтернет-банкінгу, викладено низку практичних рекомендацій стосовно внесення змін і доповнень до чинного Кримінального процесуального кодексу України;

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Оперативно-розшукова діяльність», а також підготовки підручників, навчальних посібників і монографічних досліджень (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 19 квітня 2024 р.);

– *науковій діяльності* – для вдосконалення методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень проти власності (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 27 травня 2024 р., Дніпровського державного університету внутрішніх справ від 30 травня 2024 р.);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень проти власності (акти впровадження Управління стратегічних розслідувань в Дніпропетровській області ДСР Національної поліції України від 07 червня 2024 р., Головного

слідчого управління Національної поліції України від 16 жовтня 2024 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 2020 р.), «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення » (м. Київ, 2021 р.), «Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України» (м. Київ, 2022 р.), «Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення» (м. Київ, 2023 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено в десяти наукових публікаціях, з яких п’ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, чотири – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 209 сторінок, з яких основного тексту – 141 сторінка. Список використаних джерел налічує 174 найменування – на 21 сторінці, 4 додатки – на 24-х сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** аргументовано актуальність теми дослідження, розкрито рівень вивчення проблематики, зв’язок роботи з науковими програмами, планами та темами, визначено мету й завдання, сформульовано об’єкт і предмет дослідження, схарактеризовано методи та емпіричну основу роботи, з’ясовано наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, наведено дані про наявні публікації та апробацію окремих положень дисертації, структуру й обсяг роботи.

Розділ 1 «Теоретичні основи формування методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу» налічує три підрозділи, в яких почергово досліджено питання як безпосередньо побудови методики розслідування, так і криміналістичної характеристики шахрайства з виокремленням відповідних складових.

У *підрозділі 1.1 «Генеза наукових поглядів щодо побудови методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу»* через призму дослідження наукових праць учених (О. А. Антонюк, А. Е. Жилін, І. О. Коваленко, А. В. Рейнгольд, Ю. М. Чорноус) проведено криміналістичний аналіз досліджуваної наукової категорії. З’ясовано сутність окремих наукових категорій, що характеризують правовідносини у сфері використання інтернет-банкінгу: «електронна торгівля», «інтернет-торгівля», «цифрова торгівля», «е-банкінг», «інтернет-комерція», «інтернет-бізнес». Доведено, що вказані поняття різняться за змістовим наповненням.

Наголошено, що методику розслідування окремих видів кримінальних правопорушень як розділ криміналістики почали вивчати приблизно в середині XX століття. На початку її розвитку створювалися методики за загальнокримінальними протиправними діяннями – убивства, нанесення тілесних

ушкоджень, крадіжки, грабежі, розбійні напади тощо. На межі XX–XXI ст. розвиток інформаційних технологій та мережі «Інтернет» зумовив виникнення новітніх способів учинення кримінальних правопорушень, передусім шахрайств, злочинів у фінансовій сфері, а також виникнення нових складів протиправних діянь (наприклад, у сфері використання ЕОТ). Вказані фактори визначили потребу в побудові методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу як відносно «старого» складу кримінального правопорушення у поєднанні з новітніми способами його вчинення.

За даними опитування працівників правоохоронних органів, більшість з них (95 %) констатували необхідність формування окремої комплексної методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. До основних факторів низької якості результатів розслідування респонденти віднесли такі: непрофесійне процесуальне керівництво кримінальним провадженням – 49 %; низький професійний рівень працівників підрозділів правоохоронних органів, які беруть участь у розслідуванні шахрайства, – 58 %; несвоєчасне проведення СРД, НСРД та інших заходів – 41 %; неналежний рівень координації взаємодії уповноважених осіб з працівниками оперативних підрозділів, кіберполіції – 72 %; небажання свідків і потерпілих співпрацювати зі слідством – 27 % тощо.

На підставі узагальнення матеріалів судово-слідчої практики сформовано методику розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу з певними елементами, серед яких найбільш значущими є такі: а) сукупність тактичних операцій для реалізації конкретних завдань розслідування; б) профілактична діяльність уповноважених осіб у кримінальних провадженнях щодо шахрайств.

У *підрозділі 1.2 «Концептуальні засади формування криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу»* здійснено аналіз досліджуваної наукової категорії та визначено поняття, сутність і структуру криміналістичної характеристики протиправного діяння, а також її структурні елементи.

На підставі узагальнення наукових розробок (В. С. Кузьмічов, О. В. Одерій, Г. І. Прокопенко, Є. В. Пряхін, В. В. Тіщенко, А. П. Шеремет) встановлено, що криміналістична характеристика є відносно новою науковою категорією. Перші згадки про неї з'явилися в 60–70-х роках минулого століття. Відтоді постійно тривають наукові дискусії між науковцями з приводу як сутності та структури, так і загалом її належності до методики розслідування. Підтримано позицію вчених-криміналістів, які констатують беззаперечну обов'язковість дослідження криміналістичної характеристики.

Криміналістична характеристика є складовою методики розслідування кримінальних правопорушень та має важливе значення для кримінального провадження. Визначення певних її елементів дозволяє невідкладно й ефективно проводити першочергові СРД, НСРД та інші процесуальні й розшукові заходи.

Виокремлено такі складові криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу: типові способи шахрайства, обстановка кримінального правопорушення, слідова картина, особа злочинця (шахрая), особа

потерпілого (віктимогенні групи потерпілих). Доведено, що вказані елементи мають бути максимально оптимізовані та спрямовані на виконання тактичних завдань кримінального провадження. Надано власне авторське визначення криміналістичної характеристики кримінального правопорушення. Встановлено структуру вказаної наукової категорії.

У *підрозділі 1.3 «Особливості основних елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу»* схарактеризовано основні елементи зазначеної криміналістичної категорії.

На основі аналізу судово-слідчої практики та досліджень учених (А. Е. Жилін, Т. В. Коршикова, В. Р. Мойсик, Н. В. Павлова, А. В. Рейнгольд) встановлено, що ключовим елементом криміналістичної характеристики є спосіб учинення шахрайства, який у 100 % випадків мав повноструктурний характер. Це зумовлено обов'язковою наявністю етапів підготовки та приховування протиправного діяння. Наголошено на чинниках, які впливають на вибір способів протиправних дій у сфері використання інтернет-банкінгу.

З'ясовано підготовчі заходи щодо вчинення шахрайства, а саме: підбір необхідної ЕОТ (комп'ютер, смартфон, ноутбук) – 94 %; підготовка спам-ботів для їх застосування під час використання е-банкінгу потерпілими – 19 %; створення відповідного програмного забезпечення (вірусних програм) – 8 %; підбір групи осіб, стосовно яких буде вчинено шахрайські дії – 87 %; підготовка необхідної обстановки для вчинення шахрайських дій – 69 %; підбір співучасників для здійснення шахрайських дій – 34 %; розподіл ролей між ними – 28 %.

Проаналізовано типові способи вчинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. Акцентовано на способах приховування шахрайських дій, серед яких виокремлено такі: знищення ЕОТ, яку використовували під час учинення шахрайських дій, – 69 %; маскування вірусних програм під їх справжні аналоги – 32 %; відмова від надання показань – 58 %; використання VPN та інших засобів маскування місцезнаходження ЕОТ – 43 %; дача завідомо неправдивих показів (зокрема щодо неправдивого алібі) під час проведення процесуальних дій (допит, одночасний допит раніше допитаних осіб) – 31 %.

На підставі узагальнення наукових розробок учених (В. Б. Коба, О. Л. Мусієнко, В. В. Сисолятін, С. С. Чернявський) встановлено, що з'ясування обстановки шахрайства дозволяє уповноваженим особам визначити подальші напрями розслідування, а також низку першочергових СРД, НСРД та невідкладних процесуальних і розшукових заходів.

З'ясовано, що обстановка має специфічний характер і характеризується такими ознаками: а) шахрайські дії відбуваються у віртуальному просторі; б) злочинні дії можуть відбуватися як у різних регіонах держави, так і за її межами; в) шахрайські дії не мають чітко визначеного місця події.

Встановлено найбільш вірогідні місця вчинення шахрайських дій.

Розглянуто слідову картину шахрайства. Визначено сукупність даних стосовно матеріальних та особистісних слідів, а також виокремлено серед них особливу групу слідів, характерну для вчинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу – цифрових (електронних, віртуальних) слідів.

Аргументовано, що вказана група слідів наявна в 100 % вивчених кримінальних проваджень.

Виявлено кореляційні зв'язки між способами шахрайських дій і слідами їх застосування.

Значну увагу приділено особі злочинця (шахрая). Встановлено, що шахрайські дії здебільшого вчиняють особи чоловічої статі (74 %). Щодо вікових особливостей встановлено, що в 7 % випадків кримінальні правопорушення здійснюються особами віком від 16 до 20 років, 20–30 років – 34 %, 30–40 – 31 %, 40–50 років – 20 %, 50 років і старші – 6 %. Отже, найбільш криміногенна група – це особи віком від 20 до 40 років. Стосовно критерію освіти, то більшість шахраїв мають повну вищу (39 %) та базову вищу (34 %). Базова загальна середня освіта наявна у 2 % осіб, повна загальна – у 6 %, професійно-технічна – у 19 %. Здебільшого шахраї не є місцевими жителями (92 %).

Сформовано типовий «портрет» особи шахрая, ознаки якого мають важливе значення під час реалізації НСРД та розшукових заходів.

Запропоновано структуру злочинної організації, яка здійснює шахрайські дії у сфері використання інтернет-банкінгу, до якої входять певні групи осіб. У разі вчинення шахрайських дій у складі організованих груп чи злочинних організацій базову загальну, повну загальну та професійно-технічну освіту мали здебільшого особи, які реалізовували другорядні ролі.

Надано характеристику особи потерпілого. Виокремлено віктимогенні групи осіб, стосовно яких було вчинено шахрайські дії. Акцентовано на кореляційних зв'язках особи шахрая з потерпілим.

Розділ 2 «Планування та організація розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу» містить два підрозділи, в яких висвітлено особливості аналізу й оцінки первинної інформації, визначення кола обставин, що підлягають встановленню, а також типових слідчих ситуацій і відповідних їм алгоритмів дій уповноважених осіб.

У *підрозділі 2.1 «Аналіз і оцінка первинної інформації та коло обставин, що підлягають встановленню»* виокремлено проблемні питання, які виникають під час організації та планування розслідування шахрайства.

На основі аналізу судово-слідчої практики встановлено, що первинна інформація, яка слугувала підставою для внесення відомостей до ЄРДР, була одержана уповноваженими особами з таких джерел: а) заяви, листи й повідомлення, що надійшли від потерпілих унаслідок шахрайських дій, – 67 %; б) заяви, листи й повідомлення від громадян, які стали свідками вчинення шахрайських дій або одержали про них інформацію, – 14 %; в) звернення, заяви, листи й повідомлення від працівників фінансових установ різних форм власності – 9 %; г) матеріали справ, які було виокремлено з інших кримінальних проваджень, – 3 %; д) матеріали, одержані в межах реалізації НСРД або розшукових заходів – 7 %.

Запропоновано рекомендації щодо аналізу й оцінки первинної інформації, яка була приводом для початку кримінального провадження. Надано алгоритм перевірочних дій і заходів, а саме: опрацювання відповідної заяви; за можливості

проведення огляду місця події; відібрання пояснень від осіб, які володіють певною інформацією. Вказаний алгоритм реалізується в досить стислі строки, адже до внесення відомостей у ЄРДР уповноважені особи мають лише 24 години. З огляду на це, важливого значення набуває невідкладне й ретельне проведення огляду місця події. На підставі аналізу наукових праць учених (І. О. Коваленко, Т. В. Коршикова, С. В. Чучко) встановлено перелік слідчих версій, які висувають на первинному етапі розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Виокремлено тактичні помилки, яких припускаються уповноважені особи під час розслідування шахрайських дій, а саме: недотримання правильного порядку реалізації СРД, НСРД та інших розшукових заходів – 68 %, прорахунки в аналізі шахрайських дій на початковому етапі розслідування – 64 %, здійснення невідкладних СРД без участі відповідного спеціаліста – 61 %, неправильне визначення подальших напрямів кримінального провадження – 54 %, поверхневе проведення невідкладних СРД (огляд місця події, огляд ЕОТ) – 57 %.

Визначено сукупність обставин, які підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

У *підрозділі 2.2 «Типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, та алгоритми їх вирішення»* на основі аналізу напрацювань науковців (О. М. Дуфенюк, М. М. Єфімов, В. А. Некрасов, І. В. Пиріг, Б. В. Щур) встановлено, що розслідування кримінальних правопорушень має відбуватись у певній послідовності. Ця послідовність забезпечується проведенням СРД, НСРД та інших процесуальних дій відповідно до типових слідчих ситуацій. Вказана криміналістична категорія виконує роль регулятора реалізації наведених заходів. Сформульовано висновок про те, що кримінальні провадження, розпочаті за фактом учинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, потрібно здійснювати до вказаних ситуацій. Крім того, необхідним є створення відповідних алгоритмів дій працівників правоохоронних органів для їх реалізації.

Виокремлено типові слідчі ситуації розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, відповідно до яких сформовано алгоритми дій уповноважених осіб.

Зокрема, комплекс СРД, НСРД та інших процесуальних дій під час вирішення *першої типової слідчої ситуації* розслідування шахрайства складається з таких заходів: допит потерпілого; огляд ЕОТ потерпілого (комп’ютера, смартфона, планшета); встановлення особи шахрая; допит шахрая в статусі підозрюваного; обшук у місці проживання або роботи шахрая; вилучення ЕОТ, виявленої під час проведення обшуку (комп’ютер, смартфон, планшет, жорсткі диски); призначення експертизи.

Реалізація *другої слідчої ситуації* передбачає проведення таких заходів: допит потерпілого; огляд місця події з метою виявлення доказів, що дозволяють звузити коло підозрюваних; огляд ЕОТ потерпілого (комп’ютера, смартфона); тимчасовий доступ до речей і документів; огляд і долучення до справи відеозаписів, фотографій; розшук і встановлення особи шахрая; аудіоконтроль

особи шляхом встановлення технічних засобів у публічно недоступному місці; візуальне спостереження за особою; негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; призначення експертизи.

У *третій слідчій ситуації* уповноваженим особам необхідно здійснювати такі додаткові заходи: огляд ЕОТ (аналіз змісту файлів, журналу дзвінків на гаджетах потерпілого, електронної пошти, web-браузерів); сукупність пошукових заходів, спрямованих на встановлення IP-адреси шахрая (зняття інформації з електронних інформаційних систем, встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, візуальне спостереження за особою).

Четверта ситуація є найскладнішою, адже доказова (орієнтуюча) інформація майже відсутня. За цієї ситуації працівники правоохоронних органів мають детально допитати заявника та визначити подальші напрями реалізації кримінального провадження.

Розділ 3 «Організація і тактика проведення процесуальних дій під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу» складається з трьох підрозділів, у яких визначено особливості початкового та подальшого етапів розслідування шахрайства, а також напрями застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні.

У *підрозділі 3.1 «Організація і тактика проведення процесуальних дій на початковому етапі розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу»* розглянуто специфіку початкового етапу досудового розслідування, визначено особливості реалізації слідчих (розшукових) і процесуальних дій та розшукових заходів.

Початковий етап досудового розслідування має досить важливе значення для кримінального провадження загалом з огляду на те, що від ефективності реалізації всіх можливих дій (СРД, НСРД, інших процесуальних і розшукових заходів), які мають бути проведені, залежить достатня кількість отриманої доказової інформації. Зауважено, що на початковому етапі розслідування шахрайства необхідно реалізувати низку заходів, серед яких варто виокремити такі, як допит потерпілого, огляд ЕОТ потерпілого, аудіоконтроль особи шляхом встановлення технічних засобів у публічно недоступному місці тощо.

Розкрито особливості тактики огляду. Визначено основні ділянки, на яких можуть бути виявлені сліди шахрайських дій. Акцентовано на тактиці огляду електронних відомостей, які перебувають або у відкритому доступі в мережі «Інтернет», або на матеріальних носіях інформації чи різноманітних серверах для їх зберігання. Зауважено, що під час огляду ЕОТ (ноутбук, смартфон, комп'ютер) об'єктом огляду може бути як безпосередньо ЕОТ, так і відповідні носії інформації.

Обґрунтовано тактичні завдання, які необхідно реалізовувати в кримінальному провадженні. Зокрема, виконання завдання «Профілактика протиправних дій» спрямоване на здійснення заходів щодо усунення причин та умов учинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. Серед них слід виокремити: 1) виявлення осіб, схильних до антисуспільної поведінки в ІТ-сфері, та їх внесення у відповідні обліки Департаменту кіберполіції Національної

поліції України; 2) запровадження дискусій у цифрових і друкованих засобах масової інформації стосовно питань впливу кіберзлочинності на соціум і суспільні відносини; 3) інформування громадян у соціальних мережах та месенджерах щодо фактів учинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу (фішинг, спамінг).

З'ясовано, що тактичне завдання «Встановлення шахрая» спрямоване на проведення низки процесуальних дій і заходів. Серед них варто виокремити такі, як: огляд ЕОТ потерпілого (комп'ютера, смартфона, планшета); огляд і долучення до справи відеозаписів, фотографій; аудіоконтроль особи шляхом встановлення технічних засобів у публічно недоступному місці (транспортному засобі, квартирі); візуальне спостереження за особою; негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж тощо.

Акцентовано на тому, що тактичне завдання «Встановлення співучасників в організованій групі чи злочинній організації» має важливе значення для встановлення ролі кожного з учасників у злочинному угрупованні. Адже завдяки з'ясуванню розподілу їх обов'язків можна вийти як на організаторів, так і на звичайних виконавців (шахраїв, спамерів), через яких здебільшого й буде отримано більшість доказової інформації.

У *підрозділі 3.2 «Організаційно-тактичне забезпечення проведення процесуальних дій на подальшому етапі розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу»* розглянуто особливості здійснення комплексу СРД, НСРД, процесуальних і розшукових заходів та інших дій, спрямованих на реалізацію завдань подальшого етапу розслідування.

Наголошено, що подальший етап розслідування починається з моменту пред'явлення особі підозри.

Виокремлено процесуальні дії та заходи, які необхідно проводити на подальшому етапі розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, а саме: допит підозрюваного; пред'явлення особи для впізнання (за фотознімками, голосом, у натурі); обшук за місцем проживання чи перебування підозрюваного; огляд ЕОТ (комп'ютери, смартфони, планшети, жорсткі диски); тимчасовий доступ до речей і документів; одночасний допит раніше допитаних осіб; призначення та проведення судових експертиз.

Визначено найбільш ефективні тактичні прийоми допиту підозрюваного, зокрема: встановлення психологічного контакту – 96 %, застосування фактору раптовості – 61 %, створення уявлення про поінформованість уповноваженої особи – 91 %, пред'явлення речових доказів і матеріалів провадження – 29 %, зміна темпу допиту (із швидкого на повільний і навпаки) – 47 %, створення напруги – 72 %, використання відеозапису – 38 %. Наголошено на їх обов'язковому застосуванні для вирішення конфліктних ситуацій. Запропоновано перелік питань, які необхідно з'ясувати під час проведення допиту підозрюваного.

Схарактеризовано організаційно-тактичне забезпечення проведення одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб.

Доведено, що під час пред'явлення речових доказів і матеріалів

провадження варто серед них демонструвати такі об’єкти: протоколи допиту потерпілих і свідків; жорсткі диски та флеш-накопичувачі з відомостями про операції з інтернет-банкінгу; протоколи пред’явлення підозрюваного для впізнання (особу впізнано за фотографією, голосом чи в натурі); скріншоти із хмарних сховищ; скріншоти переписки з потерпілими тощо.

З’ясовано, що тимчасовий доступ до речей і документів уможливлює подальше призначення та проведення експертизи, що дозволить виконати низку завдань кримінального провадження, а саме: 1) встановити всі використані ЕОТ під час учинення шахрайських дій у сфері використання інтернет-банкінгу; 2) дослідити платіжні перекази для виявлення латентних платежів; 3) дослідити програмне забезпечення ЕОТ; 4) отримати доступ до особистих і банківських облікових записів у комп’ютерній системі (акаунтів), що були створені для проведення інтернет-банкінгу.

Наведено перелік місць, де варто проводити обшук, а саме: місця зберігання та обробки даних про використання інтернет-банкінгу (сервери відповідних банківських установ, ЕОТ шахраїв) – 65 %; місця знаходження ЕОТ, яку використовували для вчинення шахрайських дій, – 43 %; місця зберігання відомостей, отриманих злочинним шляхом – 38 %.

У *підрозділі 3.3 «Особливості використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу»* опрацьовано сутність і форми застосування спеціальних знань, а також з’ясовано участь спеціаліста під час проведення СРД, НСРД та інших процесуальних заходів.

З-поміж основних форм використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства виокремлено такі: а) безпосереднє застосування уповноваженою особою спеціальних знань під час реалізації окремих СРД, НСРД та інших процесуальних дій і розшукових заходів; б) залучення спеціаліста до проведення окремих СРД, НСРД та інших процесуальних дій і розшукових заходів; в) консультативна допомога спеціаліста; г) призначення та проведення судових експертиз.

Встановлено, що спеціаліста залучали до проведення таких дій: огляд місця події – 100 %, огляд ЕОТ – 100 %, тимчасовий доступ до речей і документів – 62 %, обшук – 65 %, допит – 14 %, одночасний допит раніше допитаних осіб – 9 %, аудіоконтроль особи шляхом встановлення технічних засобів у публічно недоступному місці – 100 %, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних систем – 100 %.

Підтримано позицію щодо внесення змін до ч. 1 ст. 71 КПК України для процесуального закріплення статусу спеціаліста, який би відповідав сучасним викликам і реаліям, особливо в кримінальних провадженнях щодо шахрайства.

На підставі опрацювання матеріалів кримінальних проваджень встановлено обов’язкові судові експертизи, які необхідно призначати під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. Визначено окремі аспекти підготовки та проведення судових експертиз, а також об’єкти, які можуть бути направлені на експертизу.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розробленні теоретико-прикладних засад методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, а також формулювання науково обґрунтованих практичних рекомендацій і пропозицій щодо їх розвитку й удосконалення. За результатами дослідження сформовано низку теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій, основними з яких є такі:

1. Здійснено криміналістичний аналіз розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. Опрацювання генези наукових поглядів щодо побудови методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу дозволило виокремити в ній такі складові: 1) криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу; 2) аналіз початкових відомостей та їх оцінка; 3) перелік обставин, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні; 4) типові слідчі ситуації, які формуються під час розслідування шахрайства, а також алгоритми їх реалізації; 5) сукупність тактичних операцій для реалізації конкретних завдань розслідування; 6) взаємодія уповноважених осіб з окремими підрозділами Національної поліції та іншими державними органами в кримінальному провадженні; 7) профілактична діяльність уповноважених осіб у кримінальному провадженні; 8) тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій на початковому етапі розслідування шахрайства; 9) тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій на подальшому етапі розслідування шахрайства; 10) особливості використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Виявлено фактори, що впливають на здійснення електронних операцій у сфері використання інтернет-банкінгу. Доведено, що наявні ефективні заходи щодо запобігання шахрайським виявам не відповідають сучасним загрозам.

2. Схарактеризовано сучасні наукові підходи до розуміння сутності та системи криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. З’ясовано концептуальні засади формування криміналістичної характеристики шахрайства та запропоновано авторське визначення поняття криміналістичної характеристики.

На основі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень окреслено структуру криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, яка охоплює такі складові: типові способи шахрайства (підготовка, безпосереднє вчинення, приховування), обстановка учинення шахрайських дій, слідова картина, особа злочинця (шахрая), особа потерпілого.

З’ясовано, що вказані елементи мають сталі кореляційні зв’язки й важливе значення для початкового етапу розслідування шахрайства та дозволяють невідкладно проводити слідчі (розшукові) дії та НСРД, вчасно висувати слідчі версії, вживати заходів щодо встановлення особи шахрая та його затримання.

3. Схарактеризовано основні елементи криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Доведено, що *способи* протиправної діяльності мають досить широкі межі та виявляються в системі взаємопов'язаних дій з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування шахрайських дій. Визначено найбільш типові способи безпосереднього вчинення шахрайства, зокрема: фішинг, спамінг і кардинг. З'ясовано й систематизовано способи підготовки та приховування протиправних діянь. Розкрито злочинні шахрайські схеми, які використовують під час дії запровадженого воєнного стану.

Визначено *обстановку* здійснення шахрайських дій. Доведено, що обстановка шахрайства визначається умовами часу й місця, які здебільшого не мають чітких територіальних і часових меж.

Проаналізовано систему інформаційних даних щодо обстановки шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу на основі опрацювання просторово-часових, економічних, психологічних і соціальних факторів. Встановлено найбільш поширені місця вчинення шахрайських дій, а саме: місця розташування ЕОТ, що були використані під час учинення шахрайства (місце проживання або роботи підозрюваного, місця загального доступу) – 76 %; місця розміщення терміналів, банків, банкоматів та інших фінансових установ – 15 %; місця перебування особи потерпілого, на яку були спрямовані шахрайські дії – 28 %.

Розглянуто *слідову картину*, а також встановлено кореляційні зв'язки між слідами та способами вчинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. Доведено, що слідову картину шахрайства становлять три групи слідів – матеріальні, ідеальні та цифрові сліди. Особливу роль у слідовій картині відіграють цифрові (електронні, віртуальні) сліди, які здебільшого виявляють у таких місцях: а) профілях соціальних мереж (Facebook, Instagram, Twitter); б) месенджерах (Telegram, Viber); в) застосунках для переписок криптовалютного спрямування (Binance, OKX); г) кеш-пам'яті онлайн магазинів; д) базах інтернет-провайдерів тощо.

Окреслено криміналістично значущі ознаки *особи злочинця* (шахрая). Сформовано вірогідний «портрет» особи шахрая. Наголошено, що особам, які вчиняють шахрайства у сфері інтернет-банкінгу, притаманні високий рівень інтелекту й винахідливість.

Розглянуто структуру злочинної організації, яка вчиняє шахрайські дії у сфері використання інтернет-банкінгу, до якої належать такі групи осіб: організатори; адміністратори сайтів, де розміщуються неправдиві відомості про товари або надання послуг; продавці, які спілкуються з потенційними потерпілими; спамери; фішери; програмісти; хакери; охоронці; корумповані представники органів державної влади й управління, працівники правоохоронних органів, які беруть участь у прикритті організованої злочинної діяльності.

Надано характеристику *особі потерпілого,* визначено й схарактеризовано віктимогенні групи потерпілих. Виокремлено віктимогенні групи осіб, стосовно яких було вчинено шахрайські дії.

4. Конкретизовано особливості початкового етапу розслідування

шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Виокремлено особливості аналізу й оцінки первинної інформації, а також визначено коло обставин, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні. Зокрема, встановлено, що первинна інформація, яка слугувала підставою для внесення відомостей до ЄРДР, була одержана уповноваженими особами з таких джерел: а) заяви, листи й повідомлення, що надійшли від потерпілих від шахрайських дій – 67 %; б) заяви, листи й повідомлення від громадян, які стали свідками вчинення шахрайських дій або одержали про них інформацію – 14 %; в) звернення, заяви, листи й повідомлення від працівників фінансових установ різних форм власності – 9 %; г) матеріали справ, які було виокремлено з інших кримінальних проваджень, – 3 %; д) матеріали, одержані в межах реалізації НСРД або розшукових заходів – 7 %.

Визначено сукупність обставин, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, а саме: 1) обставини, що розкривають умови та способи вчинення шахрайства (інформація про час і місце його вчинення, відомості щодо способу підготовки, безпосереднього вчинення та приховування шахрайських дій, зокрема застосування спам-ботів, використання вірусних програм до ЕОТ потерпілих, використання різноманітних шахрайських схем), засоби, які використовували під час учинення шахрайських дій; 2) обставини, які характеризують особу злочинця або групу осіб (кількість шахраїв, схема розподілу між ними обов'язків, визначення їхньої ролі в злочинному угрупованні); 3) обставини, які характеризують особу потерпілого (віктимність її дій, базовий чи професійний користувач ЕОТ); 4) причинно-наслідкові зв'язки між діями шахраїв і результатами, які їх характеризують; 5) встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню шахрайських дій; 6) обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання; 7) вид і розмір шкоди, яка завдана шахрайськими діями; 8) обставини, які є приводом для звільнення шахрая від кримінальної відповідальності.

5. Сформовано типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу: вчинено шахрайські дії, наявна особистісна доказова база, злочинця (шахрая) встановлено – 27 %; здійснено шахрайські дії, є особистісна доказова база, злочинця (шахрая) не встановлено – 52 %; вчинено шахрайські дії, наявна особистісна та матеріальна доказова база, злочинця (шахрая) не встановлено – 16 %; вчинено шахрайські дії, повністю відсутня доказова база – 5 %. На основі узагальнення судово-слідчої практики запропоновано алгоритми вирішення наведених типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування.

Доведено, що вирішення слідчих ситуацій безпосередньо залежить від ефективної взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів Національної поліції, а також представниками органів державної влади та управління. Під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу особливого значення набуває «обмін інформацією» як одна з найбільш ефективних форм взаємодії, особливо в умовах запровадженого воєнного стану.

6. Конкретизовано особливості організації і тактики проведення процесуальних дій на початковому етапі розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. На початковому етапі розслідування слідчому необхідно провести такі заходи: допит потерпілого, огляд ЕОТ потерпілого (комп'ютера, смартфона, планшета), огляд і долучення до справи фотографій або відеозаписів, розшук і встановлення особи шахрая, аудіоконтроль особи шляхом встановлення технічних засобів у публічно недоступному місці (транспортному засобі, квартирі), візуальне спостереження за особою, негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, призначення експертизи тощо.

Запропоновано низку тактичних завдань, які уповноважені особи мають реалізувати в кримінальному провадженні, а також розроблено комплекси дій для їх вирішення в межах проведення початкового та подальшого етапів розслідування, зокрема: 1) тактичне завдання «Профілактика протиправних дій» – реалізація відповідних профілактичних заходів для усунення причин та умов учинення шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу; 2) тактичне завдання «Встановлення шахрая» – проведення низки процесуальних дій і заходів, спрямованих на виконання вказаного завдання; 3) тактичне завдання «Встановлення співучасників в організованій групі чи злочинній організації» – з'ясування ймовірної участі та ролі шахрая в злочинному угрупованні.

7. Розкрито організаційно-тактичне забезпечення проведення процесуальних дій на подальшому етапі розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. З'ясовано, що на цьому етапі розслідування в 100 % випадків коло підозрюваних встановлено.

Наведено безконфліктні та конфліктні ситуації *допиту підозрюваного*. Для вирішення конфліктних ситуацій доцільно використовувати низку тактичних прийомів допиту, серед яких ключове місце посідають встановлення психологічного контакту з підозрюваним, пред'явлення речових доказів (флеш-накопичувачі, скріншоти переписок із потерпілим, скріншоти із хмарних сховищ) і матеріалів кримінального провадження (протоколів допиту потерпілих та свідків, протоколів обшуку).

Запропоновано перелік питань, які необхідно з'ясувати під час допиту підозрюваного, а саме: 1) які способи застосовувалися для входу в застосунок інтернет-банкінгу (використання спам-ботів; реквізитів картки, одержаної від конкретного потерпілого шляхом шахрайських дій; використання реквізитів картки, отриманої з web-сторінок підставних інтернет-магазинів); 2) в який спосіб вчинено шахрайські дії (шляхом отримання доступу до ЕОТ з паролями, які встановив потерпілий; шляхом використання мережі Wi-Fi); 3) чи вчинено шахрайські дії організованою групою або злочинною організацією; якщо так, то яка структура злочинного угруповання; 4) який статус та обов'язки кожного зі співучасників шахрайства; 5) як розподілялися викрадені майно та грошові кошти між співучасниками; 6) упродовж якого проміжку часу було вчинено шахрайські дії; 7) наявність учинення супутніх кримінальних правопорушень; 8) які знаряддя й засоби використовувались під час учинення шахрайських дій (комп'ютери, смартфони, модеми, маршрутизатори, браузери, спам-боти); 9) яка загальна сума

грошових коштів була отримана шляхом реалізації шахрайських дій у сфері використання інтернет-банкінгу тощо.

Схарактеризовано організаційно-тактичне забезпечення проведення одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб. Встановлено, що вказана процесуальна дія повинна бути спрямована на усунення невідповідностей у показаннях раніше допитаних осіб, зокрема: 1) підозрюваного та потерпілого (87 %) – як було вчинено шахрайські дії; які було застосовано засоби для їх учинення (комп'ютер, планшет, ноутбук, смартфон) тощо; 2) між підозрюваними (9 %) – які ролі в організованій групі чи злочинній організації вони виконували тощо; 3) підозрюваного та свідка (2 %); 4) потерпілого та свідка (1 %); 5) між потерпілими (1 %).

Акцентовано на обов'язковій реалізації пред'явлення підозрюваного для впізнання за фотографією та голосом. Надано перелік місць, де необхідно проводити обшук.

8. Визначено особливості використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Серед основних форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні виокремлено такі: а) безпосереднє застосування уповноваженою особою спеціальних знань під час реалізації окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних і розшукових заходів; б) залучення спеціаліста до проведення окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій і розшукових заходів; в) консультативна допомога спеціаліста; г) призначення та проведення судових експертиз.

Надано пропозиції щодо внесення змін до ч. 1 ст. 71 КПК України, яку запропоновано викласти в такій редакції: «Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, що можуть бути застосовані під час досудового розслідування та судового розгляду шляхом надання довідок, пояснень, консультацій і висновків в усній чи письмовій формі для вирішення питань, що вимагають володіння відповідними спеціальними знаннями чи навичками».

На підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень запропоновано обов'язкові судові експертизи, які необхідно призначати під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу, а саме: а) судова експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів (експертиза технічних комп'ютерних засобів, експертиза цифрової інформації, програмно-комп'ютерна експертиза); б) судово-бухгалтерська експертиза; в) інформаційно-комп'ютерна експертиза; г) експертиза телекомунікаційних систем і засобів.

Визначено окремі аспекти підготовки та проведення судових експертиз, а також об'єкти, які можуть бути направлені на експертизу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Перхун С. О. Особливості подальшого етапу розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. *Правові новели*. 2020. № 12. С. 145–150.

2. Перхун С. О. Початковий етап розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу: теоретичні та практичні аспекти. *Держава та регіони*. *Серія : Право.* 2021. № 4 (74). С. 234–238.

3. Перхун С. О. Типові слідчі ситуації під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу: наукові дискусії. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 7 (51). С. 339–342. (Республіка Польща).

4. Перхун С. О. Криміналістична характеристика як елемент методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 805–807.

5. Перхун С. О. Наукова полеміка щодо формування методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. *Правові новели*. 2023. № 21. Т. 2. С. 164–171.

6. Перхун С. О. Актуальні питання побудови алгоритмів дій уповноважених осіб під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 3. С. 145–149.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Перхун С. О. Наукові дискусії стосовно побудови структури криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ : Науково-дослід. ін-т публіч. права, 2020. С. 232–234.

8. Перхун С. О. Криміналістична характеристика організованих груп і злочинних організацій, що вчиняють шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (Київ, 22–23 верес. 2021 р.). Київ : Науково-дослід. ін-т публіч. права, 2021. С. 198–200.

9. Перхун С. О. Окремі аспекти використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (Київ, 19–20 жовт. 2022 р.). Київ : Науково-дослід. ін-т публіч. права, 2022. С. 121–123.

10. Перхун С. О. До питання визначення обставин, які підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (Київ, 13–14 берез. 2023 р.). Київ : Науково-дослід. ін-т публіч. права, 2023. С. 131–133.

АНОТАЦІЯ

Перхун С. О. Теоретичні та практичні основи формування методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. – *На правах рукопису*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2025.

У дисертації досліджено теоретико-прикладні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. Здійснено аналіз системи методики розслідування шахрайства, в якій виокремлено такі складові: криміналістична характеристика; аналіз початкових відомостей та їх оцінка; перелік обставин, що підлягають встановленню; типові слідчі ситуації, які формуються під час розслідування шахрайства, а також алгоритми їх реалізації.

З'ясовано концептуальні засади формування криміналістичної характеристики шахрайства та виокремлено основні її елементи.

Конкретизовано особливості аналізу й оцінки первинної інформації, а також визначено коло обставин, які підлягають встановленню в кримінальному провадженні. Сформовано типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу.

Встановлено особливості організації і тактики проведення процесуальних дій на початковому етапі розслідування шахрайства, зокрема схарактеризовано такі: допит потерпілого; огляд ЕОТ потерпілого; огляд і долучення до справи відеозаписів, фотографій; розшук і встановлення особи шахрая; аудіоконтроль особи шляхом встановлення технічних засобів у публічно недоступному місці; візуальне спостереження за особою; негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; призначення експертизи тощо.

Проаналізовано тактичне забезпечення проведення процесуальних дій на подальшому етапі розслідування. Розкрито тактику проведення одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб. Визначено тактику проведення обшуку. Виокремлено особливості використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Запропоновано заходи профілактики, що можуть здійснювати уповноважені особи в кримінальних провадженнях для запобігання шахрайствам у сфері використання інтернет-банкінгу.

Ключові слова: *шахрайство, інтернет-банкінг, досудове розслідування, банківські операції, електронний переказ, кіберзлочини, методика, криміналістична характеристика, профілактика, кримінальне правопорушення, типові слідчі ситуації, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії.*

SUMMARY

Perkhun S. O. Theoretical and practical foundations of the formation of fraud investigation methods in the field of Internet banking. – *The manuscript.*

The thesis is for candidate's degree of law on specialty 12.00.09 – Criminal

Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operational-Search Activity. – Dniprovsky State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Dnipro, 2025.

The thesis examines the theoretical and applied principles of fraud investigation methods in the field of Internet banking. An analysis of the fraud investigation methodology system was carried out, in which such components as: forensic characteristics; analysis of initial information and their assessment; the list of circumstances that must be established in criminal proceedings; typical investigative situations that arise during a fraud investigation, as well as algorithms for their implementation. The conceptual principles of the formation of the forensic characteristics of fraud are clarified, in particular, the author's definition of the forensic characteristics is provided. The elements of forensic characteristics are highlighted: the method of preparation, direct commission and concealment of fraud; the situation of committing fraud in the field of using Internet banking; trace picture of an illegal act; identity of the fraudster; the person of the victim (victimogenic groups of victims). The specified elements are characterized, as well as the structure of a criminal organization that commits fraudulent actions in the field of using Internet banking is proposed.

The specifics of the analysis and assessment of primary information are specified, and the range of circumstances to be established in criminal proceedings is defined. Typical investigative situations that arise during the investigation of fraud in the field of Internet banking use have been formed.

The peculiarities of the organization and tactics of conducting procedural actions at the initial stage of fraud investigation are highlighted, among which the following are characterized: interrogation of the victim; examination of the EOT of the victim (computer, smartphone, tablet); review and attachment of video recordings and photographs to the case; search and identification of the fraudster; audio control of a person by installing technical means in a publicly inaccessible place (vehicle, apartment); visual observation of a person; clandestine removal of information from transport telecommunication networks; appointment of expertise, etc.

The organizational and tactical support for procedural actions at the next stage of the investigation is characterized. The organization and tactics of simultaneous interrogation of two or more previously interrogated persons are revealed. Attention is focused on the mandatory implementation of the presentation of the suspect for identification by photo and voice. The search tactics have been determined. A list of places where it is advisable to conduct a search is outlined.

Peculiarities of the use of special knowledge in criminal proceedings are highlighted. Preventive measures that can be implemented by authorized persons in criminal proceedings to prevent fraud in the field of Internet banking are proposed.

Keywords: *fraud, Internet banking, pre-trial investigation, banking operations, electronic transfer, cybercrimes, methodology, forensic characteristics, prevention, criminal offense, typical investigative situations, investigative (detective) actions, covert investigative (detective) actions.*